

Lidija Dimkowska

“Preprosta in stroga” pesem Aleša Debeljaka

Izbrane pesmi Aleša Debeljaka v makedonskem jeziku

Če “kozmpolitiziramo” pesniško vprašanje Blažeta Koneskega “Vezilja, povej, kako naj se rodi preprosta in stroga makedonska pesem” v “Vezilja, povej, kako naj se rodi preprosta in stroga pesem”, potem pa ga “poslovenimo” v “Vezilja, povej, kako naj se rodi preprosta in stroga slovenska pesem”, nas bo pot pripeljala naravnost k Alešu Debeljaku, k enemu od nedvomno najpomembnejših sodobnih slovenskih pesnikov. Pesniško vodilo Blažeta Koneskega je veljalo za paradigmo modernizma, ki je bil usmerjen k spoju zvoka in pomena, oblike in pesniškega izraza. Četudi tega nihče ni pričakoval, je pesniško načelo Blažeta Koneskega postalo paradigma tudi za postmodernistično plast in bistvo poezije, v kateri pride do spoja besede in misli, naracije in metafizike, teksta in sveta. Formula za zdravje in dolgo življenje pesniškega teksta je ostala enaka, spremenile oz. relativizirale pa so se okoliščine, čas, razmere, ozonski ovoj Zemlje, duh življenja v postindustrijskem, potrošniškem in holističnem kontekstu. Če je “preprosta in stroga pesem” za Blažeta Koneskega in za vse modernistične pesnike bila pesem, stkana iz dveh niti – črne in rdeče (črna nit “vzbuja grozljive žalosti, temo, ki zbada”, rdeča nit vzbuja “svetlo in požrešno hrepenenje, krvavo zarjo”), je za Aleša Debeljaka in za druge postmodernistične pesnike “preprosta in stroga pesem” stkana iz številnih niti raznovrstnih barv in odtenkov, iz katerih je mogoče stkati oz. teksturirati pesniški tekst, ki zaradi svoje kompleksnosti in neodvisnosti od pravil in meril postane “preprosta in stroga” postmodernistična pesem.

Globalni rentgenski posnetek poezije Aleša Debeljaka ponuja nekaj lastnosti, ki so značilne za njegovo pesniško ustvarjanje od prve pa vse do zadnje pesniške knjige: esejistični in narativni pesniški izraz, štirivrstične kitice z ritmom in intonacijo proznega izraza, nepravilni, decentrirani soneti, hibridnost oz. variabilnost lirskega modusa, prehod od molitve h kroniki, od elegije k zgodovini, od ode k dnevniku, izpovedna moč, ki ne zaznamuje samo prve osebe ednine, sintaksa presekov in prelomov. Vsaka knjiga ima oblike in značilnosti (posebnosti), ki zahtevajo globlje branje in osebni odziv, ki pa je ob dobri poeziji, kot je poezija Debeljaka, bralcu vedno v užitek.

V pesniški zbirki *Slovar tišine* (1987) Aleš Debeljak vsakemu Jazu v univerzumu, tudi svojemu, sporoča: "Nikoli se ne boš več / vrnil, da bi bil bralec drobnih pesmi, razlagalec / sonetov," in tako lucidno in globoko sprejema in hkrati ožigosa vsako pobudo, ki je v obstoju neizbežna: bivanjsko, pesniško, filozofsko. Vse teče, vse se spreminja, os človekovega življenja je Poejev "Never more". Štirivrstične kitice, v katerih je podana pesniška vsebina, s svojo obliko simulirajo poezijo, s pesniškim diskurzom pa prozo, ki se, stisnjena v stezniku verza, izboči tja, kamor je najlažje: k bralčevemu bitju. Ravno s svojimi preprostimi besedami, s svojimi vsakdanjimi opisi in banalnimi evokacijami ta poezija bralca pripelje do roba blaznosti, tesnobe, vznemirjenja, do roba klavstrofobije v zaprtem dvigalu: preveč usod, pretesen prostor. Alešu Debeljaku izvrstno uspe doseči stopnjo maksimalne "objektivne ravnodušnosti" do stvari in ljudi, o katerih piše oz. pripoveduje v svoji poeziji, ki je značilna za močne pesnike. Pesniki kot Debeljak pritisnejo bralca ob zid – ob zid duše, duha in telesa, holistično ga zgrabijo za vrat, dejanje, ki neizbežno prinaša iniciacijski preobrat. Verz "z vsako smrtjo umirajo / vse stvari. Ki jih ne bom našteval, ker zanje vsakdo ve" sta človeška in božja perspektiva življenja. Ker je človek "gola ribja kost" oz. nepomembna in hkrati grozljiva plat božjega izdelka, se vse stvari pred njim skrivajo. Arhetipski spomin peša, ker je človek kot arhetip že brezmejno star, kar tudi pomeni, da (fizično, duševno in duhovno) ne more videti in ne spoznati svoje preteklosti. V Debeljakovi poeziji je nebivanje metafizična in hkrati literarna kategorija: metafizična, ker je (neposredno) povezana in pogojena z obstojem Boga in človeka, ker je izginjanje in pozabljanje, literarna pa zato, ker je "dobra za ustvarjanje pesmi". Nebivanje je samota, otožnost, tišina, književnost. Verz "Nič / ni več zanimivo in novo" je očitna resignacija postmodernega človeka. Po drugi strani pa pesnik pravi: "metafora ljubezni je iz kovine. Kakor zaklep na varovalnem pasu" oziroma ljubezen je soteriološka razsežnost, edina, ki ponuja izhod iz nebivanja, iz smrti. Ljubezen je blagoslov, ki greh preobrazi (malodušje, resignacijo) v upanje (religijska vrlina). Ljubezen v Debeljakovi poeziji dobi najmočnejšo potrditev v verz "v snu je vstal in šel / bos v podobo drugega človeka" – lucidno, modro spoznanje preobrazbe v ljubezni med ljudmi ter med človekom in Bogom.

Minute strahu (1990) s podnaslovom *Fotografije s poti* povsem razkrijejo pesnikov "jaz" v njegovem hiper- in hipoosebnem pomenu. "Jaz" je vsakdo, ki

pozitivno odgovori na provokativno pesnikovo vprašanje: "Se zmoreš prepoznati v tej pesmi?" Filozofska matrica prepoznavanja v kameleonski stvarnosti je eno od pesniških načel makedonskega pesnika Blažeta Koneskega, ki je v poeziji Aleša Debeljaka navzoče kot imanentno ne samo v življenju, ampak celo v tekstu. Prehod iz štirivrstičnih kitic v pesem v prozi je popuščanje vrvic steznika "preprosto in strogo" zložene pesmi. Čeprav gre za naracijo v navidez normalno urejenih stavkih, branje in zaznavanje teh kratkih lirsko-meditativnih fragmentov (izseki iz življenja kot brezmejnega potovanja) doživljamo metaforično-simbolično vznemirljivo, kot branje verzov. Fotografija je ovekovečen izrez, zamrznjen spomin, konzervirana duhovna hrana v trenutkih praznine, v trenutkih izgubljanja spomina, v trenutkih samote. Aleš Berger dobro odkriva protislovnost med potovanjem kot aktivnostjo, dejanjem, gibanjem ter fotografijo kot statičnostjo in mirovanjem. Tu gre za "travelling" – proces Debeljakove poezije, o katerem pišejo vsi njegovi razlagalci in ki je navzoč v vseh njegovih knjigah; v *Minutah strahu* je označen z metaforičnim prelistavanjem fotoalbumov, ki, paradoksalno, ne prikazujejo samo trenutka, ujetega v objektiv, ampak tudi nespremenljivost, večnost zunanjega in notranjega sveta, ki se med seboj zaznavata šele od stvarjenja sveta, četudi "ljudje ne pripadajo nikomur". V boju za pripadnost moški in ženski princip včasih dosežeta princip "para" – idealno stanje ljubezni, vendar gre v bistvu za dva različna spola, ki drug drugega navdušujeta in ljubita samo, če to resnično hočeta. Zbirka *Minute strahu* ni le knjiga – oda, polna navdušenja in strahu pred izgubo ženske, temveč je polna tudi psihološko-sociološkega spoznanja ženske biti.

V navideznih (postjugoslovanskih) sonetih v *Mestu in otroku* (1996) pesnik meditira o vojni, o ženski, o očetovstvu, o mestu kot polisu in o otroku kot (od)rešitvi. Družina je spet socialno jedro ljubezni, duhovna sinteza vsega dobrega in blagoslovljenega. Po drugi strani vojna na novo postavlja retorično vprašanje, ki v mejnem položaju zaznamuje vsakogar: "Smo para nad vrelim kotlom ali trdovratno izročilo, / ki preživi viharje in obrate poglavarških likov?" Pesem *Selitve* je ena od najpopolnejših slik razpada Jugoslavije, pesem esej o selitvah nacionalne identitete, spremljanih s krvavimi vojnami, pesem brez srce parajočega patosa, v katerem se je utopilo veliko literarnih del s takšno temo. Zgodovina in politika, o katerih Debeljak piše v svojih teoretičnih, esejističnih in drugih tekstih, sta temi, ki sta navzoči tudi v njegovi poeziji, na senzibilen in hkrati grobo-nežen način. Pesnik hkrati "poje" in komentira slike, ki tečejo kot na filmskem platnu. Vse, kar je moč videti, je "komajda / podoba raja ... A pekel to še ni". Pesnik ni več odrešenik (postmodernistično stališče), ampak "prst, ki neutrudno piše svoj 'sem' na obok neba", ni več označevalec, ampak označenec. Oblika nagovora v drugi osebi ednine ima v pesniškem izrazu Aleša Debeljaka sugestivno (hipnotično) in prenosniško (potrditveno) funkcijo: "Da živ si, te opominja / le pulziranje krvi" ali "Tja te / vleče, kjer tvoj jezik zmore imenovati vse stvari". Nenehno zavedanje jezika pri postmodernističnih pesnikih in prehoda tega v diskurz je pri Debeljaku

intelektualna in hkrati laična refleksija literarnega postopka, ki ni mogoč brez zadostnega "življenjskega gradiva". Občutek imaš, da pesnik na fizični, duhovni ali emotivni ravni občuti kovinski dotik izgnanstva, ko izreče: "V / izgnanstvu vsak si zase nov jezik oblikuje." V knjigi *Otrok in mesto* je očitna apologija pesnikov predhodnikov, s katerimi se Debeljak čuti povezanega po genetski usodi poezije, in ravno zaradi tega je ton teh pesmi ton zagovornika pesnikov. Debeljak kot pesnik mislec analizira in sintetizira vse, kar zasluži, doživi, čuti ali vidi, z določene distance, ki njegovi poeziji daje prizvok nostalgije in melanholije. Na splošno je pesnikov odnos do vsakega dejanja, stvari, bitja, boga ali dogodka kritičen odnos, odnos duha, srca in telesa, holističen pristop k fenomenom obstajanja, rojevanja, smrti.

Čeprav so *Nedokončane hvalnice* (2000) napisane v prostem verzu ter navidez narativne in dostopne vsakemu bralcu, so v resnici dinamična, napeta in esejizirana lirski besedila, ki so bolj komunikativna kot prejšnje knjige. Pesnik sam prizna, da hoče svoje čute uskladiti z valovno dolžino pesmi – ideal, ki je navzoč v vsej njegovi poeziji, v njegovi zadnji knjigi pa je tudi pesniško načelo. *Hvalnice* so v bistvu "molitve v čast Bogu", saj je v njih razlika med prošnjo in molitvijo razveljavljena z vsenavzočim, četudi nevidnim klicem božji milosti "Daj nam, bog naš". Med "hvalnico" in "spovedjo" je razlika samo v barvi glasu: manj grehov pomeni lažjo spoved in obratno. "Hvalnice" se vedno pojejo z vso močjo – glasu ali srca, odvisno od vesti pevca pesnika. Pesem *Marija Magdalena* je intertekstualno besedilo o večnem vprašanju ljubezni in odpuščanju, ko vera v Boga postane spet mogoča. Debeljak dojema ljubezen ontološko in gnoseološko, ne pa formalno (kot farizeji), zato je njegova "preprosta in stroga" pesem topla, človeška, humana. *Nedokončane hvalnice* so najbolj humane pesmi v psihološkem in filozofskem pomenu te besede. Njihova "nedokončanost" je optimistična lastnost, možnost izboljšanja stanja v poeziji in v življenju, je dojeta kot odprto delo.

Poezija Aleša Debeljaka "poje" in pripoveduje po načelu "Jaz sem v vsemu, vse je v meni". Individualizira splošno in posplošuje (p)osebno. Med branjem te poezije imaš občutek, da si povsod in v vsakem, da si vse in da je svet oseba in oseba svet. Za to poliperspektivnost je Marcel Štefančič ml. našel boljše besedo: zoom. Tako kot življenje je tudi pisanje dolga pot, naprej in nazaj. Tako kot se Baudelaire sprehaja skozi gozd simbolov, Debeljak potuje oz. se vozi čez naseljene in nenaseljene pokrajine, vendar ne po avtocestah, temveč po mestnih in deželnih poteh, kjer omejena hitrost vožnje omogoča pozoren pogled, opazovanje, ustavljanje, zapisovanje, notranje in zunanje fotografiranje in definiranje oz. učinek doživetega. Njegova poezija ne bi bila tako močna in avtentična, če se ne bi zavedal rutine, ki ponavadi napade poklicne voznike. Zaradi tega prevzame vlogo "povratnika iz tujine v rodne kraje", ki s široko odprtimi očmi požira pokrajine, skozi katere potuje, medtem ko mu srce bije kot pri radovednem otroku. Nenehna začudenost in odprtost do vsega, kar vidi in sliši okrog sebe, dajeta njegovi poeziji moč, avtentičnost in lepoto. Omenjena vloga

je tudi vir nostalgičnega prizvoka njegovega verza, ki hkrati boli in zdravi, kot vsaka melanholija. Ta "travelling" je notranje stanje vsake njegove pesmi, literarni "zoom proces", ki zahteva nenehno budnost in zavest o "prenašanju" življenja na fotografijo ali na filmsko platno. "Ars poetico" Aleša Debeljaka vidim v verzu "Čez list tenkega papirja gre raztrganina". V besedilu je raztrganina življenje samo, besedilo in življenje se prekrizata, to pa je križ, ki ga nosi vsak velik pesnik. Ravno zaradi tega križa pesem postane "preprosta in stroga", življenje opraviči umetnost, poezija postane "kruh naš vsakdanji".

Z zgoščenimi pomeni svojih pesmi steznikov v besedilu Aleš Debeljak z vsako novo pesmijo, z vsako novo knjigo razširja slovenski knjižni prostor. Tudi evropskemu in svetovnemu pesniškemu telesu popustijo vrvice, ko Debeljakova poezija zablešči v prevodu v drug jezik. Makedonska literarna scena je končno občutila pesniško izvirnost svobode, ki bruha iz vsake celice Debeljakove poezije.